

Репресіям підлягали під час насильницької колективізації в Західній Україні справжні хазяї – трудівники, названі „куркулями“, у яких забирали все зароблене за життя, виселяли з власних домівок, засуджували, відправляли до Сибіру, в східні регіони радянської імперії. За 1946–1952 рр. до віддалених районів Уралу й Сибіру із Західної України вислано понад 12 тис. розкуркулених селян та їхні родини.

Населення Чернівеччини та Ізмаїльщини, де раніше за інші західні області йшла масова форсована колективізація, дуже сильно страждало від мук голоду. Тяжко голодували також селяни Станіславщини.

Великого розмаху набули в час голоду репресії проти голодуючих. Головною їх складовою були насильницькі хлібозготівлі, податкове удушення, виселення людей з рідних місць, мізерна чи зовсім неоплата праці, свавілля партійно-державних функціонерів різних рангів, усіякі приниження й побиття колгоспників та членів їх сімей, нещадне стягнення недоїмок, вислання знесиленних голодом селян з конфіскацією господарств і майна за невиробіток мінімуму трудоднів, знущання за непідписування на примусові позики й ін.

Незважаючи на постійний репресивний пресинг, люди з останніх сил нерідко чинили пасивний і навіть активний спротив владі. Інтереси колгоспників нерідко відстоювали колишні фронтовики. В західних областях України сміливо протидіяли репресивним порядкам ОУН і УПА, які роз'яснювали справжні причини голоду й закликали населення до активних дій, не дозволяти вивозити хліб з колгоспів, як це реально здійснювали самі в умовах громадянської війни.

Однак держава „трудящих“ репресії проти свого народу продовжувала.

ЗАХІДНА УКРАЇНА – ГОЛОДУЮЧИМ

Голод дещо менше захопив західні області України – там було зібрано непоганий урожай, ще мало колгоспів, з боку ОУН та загонів УПА здійснювався опір вивезенню зерна з регіону.

Величезна кількість голодуючих, шукаючи порятунку, з початку 1946 р. рушала до західних областей республіки. Прибулі в села західних областей колгоспники купували за гроші чи обмінювали на різні речі хліб, крупи, картоплю та інші продукти й, пробувши там деякий час, поверталися додому. Дехто з них наймався на роботу тимчасово, або постійно. І тисячі страждених знаходили в Західній Україні допомогу. Селяни західних областей рятували від голодної смерті не тільки своїх земляків-українців, а й виснажених голодом людей з Воронезької, Курської, Орловської, Тамбовської, ін. областей Росії, а також білорусів й молдаван.

Не зменшився потік сільського населення по хліб з Одеської, Полтавської, Київської, Кам'янець-Подільської, Вінницької та ін. областей і влітку 1946 р. У червні органами транспортної міліції Львівської обл. тільки з поїздів було знято 62 тис. 400 чоловік, а за останню декаду – 97 тис. 633 людей. Особливо великий вплив голодуючих спостерігався в районах, що були розташовані поблизу залізниць. Так, у Краснянський р-н Львівської обл. щоденно прибувало 300 – 400 чоловік, головним чином, жінок, велика кількість колгоспників зупинялася в Івано-Франківському, Бродському, Пониковецькому, Львівському сільському та ін. районах області. Для „боротьби с незаконним провозенням хліба селянами“ на великих станціях залізниць органи транспортної міліції організовували оперативні загороджувальні загони, які відбирали у людей продукти. Секретар Львівського обкому партії І. Грушецький в інформації „Про вплив колгоспників зі східних областей УРСР і РРФСР по сільськогосподарські продукти в райони Львівської області“ до ЦК КП(б)У в червні 1946 р. повідомляв, що приїжджі поширювали серед селян „провокаційні чутки“, спрямовані проти колгоспного ладу про, начебто, існуючий голод у вказаних областях, і що в колгоспах на трудодні нічого не дали. По лінії КДБ була дана вказівка заарештовувати і віддавати під суд осіб, які поширюють антирадянські і наклепницькі розмови, спрямовані проти колгоспного ладу“.

„У 1947 р. зі Східної України до нас тікали люди від голоду. Деякі умирали в полі, по дорозі, деякі прямо в парку, де висів портрет Сталіна з написом „Спасибі товаришу Сталіну на наше

щасливе життя“, – згадував І. Вальчак. Селяни Західної України, хоча й самі знаходилися в тяжкому становищі в умовах братовбивчої війни, співчували й допомагали „східнякам“.

На початку липня 1946 р. Провід ОУН дав вказівку своїм організаціям зривати проведення хлібопоставок. В листівці „Брати червоноармійці-українці!“ командування УПА повідомляло: „Вдома з голоду пухнуть внаслідок грабежу зерна в Україні ваші батьки, ваші діти“. „Ховайте і бережіть хліб, щоб не повторився 1933 рік“, – закликала УПА в листівці „Громадяни України!“ А в іншій листівці проводила гасла: „Геть колгоспну панщину!“ „Хай живе вільне користування землею!“ „Смерть сталінським грабіжникам!“ „Смерть Сталіну, який перетворив селян на жебраків!“

В листівці „Брати голодуючі!“ керівництво УПА зазначало: „Відгрімилі бої, закінчилася війна, але український народ не перестає приносити незліченні жертви. На Україні шаліє новий голод. Смерть косить підряд і здорових чоловіків, і немічних стариків, і жінок-матерів, і дітей-немовлят. Вимирають наші села, виростають нові, свіжі могили. Мільйони опухлих почорнілих людей-скелетів мандрують за хлібом у найвіддаленіші кутки Західної України, щоб по дорозі знайти від виснаження смерть у придорожному рові чи товарному вагоні, або загинути, з’ївши перший випрошений шматок хліба.

Брати! Чому ж це ми, сини найбагатшої і найурожайнішої на світі землі, приречені на голодну смерть? Чому ж це наша квітуча Україна перетворена в голодну країну?

Тому, що Україна в неволі, тому, що Україна не самостійна держава. Тому, що сталінські вельможі відібрали від нас землю, а нас перемінили в безправних рабів, у нужденних жебраків. Гинемо від голоду тому, що не ми господарі на своїй землі, а згряя сталінських імперіалістів; тому, що багатства України належать не українському народові, а більшовицьким грабіжникам.

Новий голод викликали і підготували Сталін і його кліка. Це вони, ці кремлівські вбивці, винні в новому масовому винищуванні українського народу.

Бо чи можна з’ясувати голод післявоєнними труднощами? Ні, ніколи в світі! Адже ж не було голоду навіть тоді, коли через Україну тільки що перекотилися фронти і коли воєнні руйнуван-

ня були найбільші, коли мільйони чоловіків були не при праці, а в армії. Голод вибухнув аж у 1946 р., через рік після закінчення війни, коли Україна вже 2 роки перестала бути тереном воєнних дій. Голод виник щойно тоді, коли сталінські розбійники після закінчення війни, закріпившись в Україні, могли заграбити весь хліб з України.

А, може, причиною голоду була посуха в 1946 р.? Адже ж, хоч посуха була і велика, все ж таки вродило настільки, щоб український народ не вмирав з голоду. Але сталінські грабіжники, не зважаючи на посуху, не то що цілком не знесли хлібопоставок, а навіть не знизили їх. Вони насильно вивезли з України стільки хліба, скільки лише вдалося. Цим вони остаточно прирекли український народ на новий голод.

Кинувши українські працюючі маси в смертні обійми голоду, сталінські вельможі не подали голодуючим жодної допомоги. Вони навіть не признаються, що в Україні голод. Навпаки, вони безлічно заявляють, що колгоспний лад врятував нас від голоду!

Таким чином, голод – не наслідок післявоєнних труднощів чи навіть посухи. Голод викликала і підтримує сталінська кліка навмисно. Вона підготувала голод планово шляхом повного пограбування хліба з України. Хліб потрібний сталінським банди-там для підготовки до нової війни...

Знищуйте заготпункти, елеватори, магазини, транспорт, призначений для вивезення хліба з колгоспів. Зривайте хлібоздачі! Не допустіть до вивезення хліба з України, бо це продовжить голод! Беріть хліб з колгоспів, бо він ваш, бо ви біля нього працюєте! Зривайте і затягуйте молотьбу!“

Згодом в одному із звернень повстанці писали: „Пам“ятайте, що коли б у Західній Україні були колгоспи, то ви вмирили б від голоду... А так не тільки в Західній Україні не було голоду, а ще й скільки наших братів зі Східної України врятувалося від голодної смерті“.

УПА розповсюджувала серед селян відозви, в яких закликала допомагати продуктами голодуючим, які приїжджали, аби роздобути бодай якийсь харч.

Архівні документи свідчать про те, що гнані голодом люди з сіл та міст Східної і Південної України в переповнених поїздах, частіше на дахах вагонів, товарних платформах, на вугіллі

товарняків, їхали до Західної України по хліб, а селяни західних областей рятували їх від голодної смерті. Свідчать про те й спогади людей. Очевидці розповідають, що багато людей гинуло в дорозі. „Люди були дуже слабкі, падали на рейки, і поїзди їх переїжджали. Бачила, – пише жінка-очевидець, – як молода дівчина трапила під поїзд. Кров тече, а в руці розірваний вузлик, сиплеться квасоля і одразу червоніє...“. Про те, що подібний випадок не був винятком, свідчить спогад О. Ф. Литвин з Вінниччини: „Я була в Тернопільській області. Люди там дуже добрі, співчували нам, розпитували про колгосп. Ми не крилися, казали правду... Селяни давали їсти, а то й хлібину сунуть у руки. Важке було життя. І нині бачу, як молода жінка попала під поїзд, нога відрізана, кров тече, а в руці розірваний вузлик, пшоно сиплеться“...

Але транспортна міліція, загороджувальні загони все продовольство, тяжкими зусиллями здобує, відбирали. „Люди на дахах вагонів поїздів їхали в Західну Україну. Їх знімали. Відбирали все, що вони везли“, – свідчила П. М. Самойленко з с. Єгорівка Біляївського р-ну, що на Одещині. С. Є. Конарський кілька разів їздив на запрошення фронтового товариша до Станіславської обл., міняв речі (зі своєї ж фронтової посилки рідним) на ячмінь, картоплю. Завдяки цьому, сім'я вижила. Л. Я. Лисенко з с. Лютарівка Хмельницької обл. згадувала: „Під час голоду 1946–1947 рр. я й ще деякі жінки з села їздили на заробітки в Ровенську обл. Це хоч трохи дало змогу пережити голод. За 5 кіп (в одній копі – 60 снопів) мені дали 20 кг жита. За це сім'ю ледь не виселили з села“. „Якби не галичани, то знов був би 1933 рік...“, – згадувала Н. Г. Кармалюк з с. Кармелюкове на Вінниччині. „Тисячі жебраків, заробітчани бродили в 1946–1947 роках по містах і селах Західної України. Їх можна було зустріти на території Тернопільської, Волинської, Львівської та інших західних областей України. Місцеве населення співчутливо ставилося до побратимів, ділилося з ними хлібом-сіллю. На жаль, багато хто вже забув своїх рятівників. Західна Україна в ті тяжкі часи прихистила багатьох українців, росіян, молдаван, білорусів, врятувавши їх від голодної погибелі...“, – писав знайний дослідник голодоморів І. Г. Шульга (колишній фронтовик, тоді студент Львівського держуніверситету), який все те бачив

на власні очі. В. Порохницький, який 10-річним хлопчиком мандрував в пошуках хліба насущного з матір'ю й меншими братами і сестрами в голодні роки по Західній Україні, розповідав: „У с. Жирівка Пустомитівського р-ну Львівської обл. ми зупинилися у місцевого священика, котрий усім біженцям, як ми, давав притулок на день-другий, годував і благославляв у дорогу. У цьому селі мене забрали до себе одні бідні, але добрі люди. Це були Батош – Юрко та Анна. Я в них пас корову, допомагав по господарству. Ці люди вперше нагодували мене вволю, справили одягу, прийняли до себе, як рідного. Я був щасливий“.

Приїжджих прохачів – „міщеників“ приймали люди Західної України привітно, по-християнському, ділилися останнім. Західноукраїнський край подав руку братньої допомоги людям з Київської, Запорізької, Миколаївської, Одеської та ін. обл-й України. „Всі, хто навідувався в наш куток з вітряком на горбі, швидко дізнавалися, що тут пахне борошном. Тож на ніч до нас сходилося стільки люду, скільки могла вмістити найпросторіша кімната... Наварювали ночви лупленої картоплі і засмажували її дрібними свинячими шкварками. Це була вечеря подорожніх. Картоплю вони їли з хлібом, що нас спочатку дивувало. Відтак батько вносив з клуні два-три кулі соломи, розпускав їх по підлозі, це була без усяких простирадл постіль. Вранці, коли нічліжники просиналися, на них уже чекав казан гарячої юшки з картоплею та пшеничними кльощками, засмаженої тим же самим салом з цибулею.

Солома викидалася на підстилку свиням, отже, інфекції ми не боялися. Увечері заносилися з морозу нові кулі. Поснідавши, гості одержували в торбу по своїй мисці житнього борошна і відходили, чемно та зворушливо прощаючись. Ніхто нічого взамін не пропонував, бо всі знали, що тут, як зрештою, скрізь у містечку, платні не беруть.

...Люди, які до нас навідувалися, усі були різні, несхожі між собою в своєму невимовному горі. До нас найчастіше заходили колгоспники з Житомирщини, Київщини. Певен відсоток був їх з Хмельниччини та Вінниччини. Звичайно, з ними найпростіше налагоджувалися людські контакти. Але дуже багато було прошаків з Росії, зокрема з Брянської та Калузької областей. Вони настільки нам запам'яталися, що й досі будь-якого простого

росіянина у нас називають „калугою“. Вони були якісь ніби при-тишені, беззахисніші, начеб менше сподівалися на милосердя. Але це їм не йшло на зло, бо люди ставились до них не з мен-шим, якщо не з більшим жалем...

Як ставилася до прохачів неофіційна влада, що в нічний час ставала цілком офіційною, тобто всі ланки командування УПА – це окреме делікатне питання. Ніяких перешкод нещасним не чи-нилося, а населення до жертв навіть заохочувалося. Мало то-го, на хуторах та в довкрузних селах повстанці самі й обдарову-вали прибулих, або ж заохочували це робити селян...“, – згаду-вав нині знаний письменник, а під час голодомору – студент Львівського держуніверситету С. Пінчук, уродженець районно-го центру Степань Рівненської обл.

Українські повстанці у листівці „Українці!“ відзначали: „Ділити нас, сіяти роздор між нами – це стара практика всіх по-неволювачів наших. Не відстають в цьому і російсько-більшо-вицькі гнобителі. Горлаючи про „воз’єднання“ усіх українських земель, в той час вони роблять усе, щоб поділити, порізнити ук-раїнців західних і східних областей України.

...Українці Західної України! Серед вас живе багато братів ва-ших зі Східної України. Це робітники, трудова інтелігенція, сту-денти, червоноармійці. Лише частина з них стоїть на послугах російсько-більшовицьких загарбників. Більшість з них ненави-дить сталінських гнобителів так само, як і ви. Тому не відокрем-люйтеся і не замикайтеся від них. Не називайте їх „советами“ і „москалями“. Ставтеся до них приязно, приймайте гостинно як братів своїх... Допомагайте собі взаємно, по-братньому“. І це бу-ла дійсно справжня братня допомога.

Один з сотень тисяч голодуючих В. Б. Михайловський з м. Ко-беляки Полтавської обл., висловлюючи вдячність братам-“західнякам“, свідчив: „Нам милосердно допомагало подружжя Кардашів: Софія Миколаївна та Тимофій Микитович із с. Ново-сілки (Підгаєцького р-ну Тернопільської обл. – *Авт.*). Сім’я Кардашів врятувала нашу сім’ю від голоду. Тимофій Микитович фактично замінив мені тата“. „Моя мама Танасія, я, брати Іван і Григорій, сестри Марійка й Меланя порятувалися на Західній Україні. Сьогодні, слава Богу, всі живі-здорові. Ми часто згаду-ємо ті часи. Мама плаче, каже: „Там, у Західній, гарні люди, спа-

си їх, Господи“, – оповідав В. Порохницький з м. Черкаси (уродженець с. Кононча Канівського р-ну Черкаської обл.).

Але можновладці закрили цей благодатний шлях самозабезпечення населення УРСР продовольством, людяний надійний канал порятунку кинутих владою напризволяще голодуючих від смертельних лещат голоду. „Сталінські кати, кровопивці заборонили голодуючим привозити хліб із Західної України. Вони наказали своїм енкаведівським опричникам відбирати від голодуючих мізерні кілограми випрошеної бараболі чи квасолі. Вони, нарешті, цілком закрили весною 1947 р. доступ в Західну Україну“, – писали українські повстанці у листівці „Брати голодуючі!“.

Так, саме „бандерівці“, – підкреслював відомий історик В. І. Сергійчук, – як у нас зневажливо дехто називає українців із західного регіону, – подали допомогу східнякам“.

Таким чином, чітко видно, що в масштабах 1932–1933 рр. голодова трагедія після війни не повторилася тільки тому, що нас порятувала Західна Україна, де ще не було колгоспів, і селянин-одноосібник лишками своєї продукції міг поділитися зі своїми голодними братами з Великої України.

ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА

Вибивши з українського села сільгосппродукцію та позбавивши сільське населення постачання за картками, можновладці залишили людей з голодоморним жажіттям сам на сам.

Однак з настанням весни 1947 р. й необхідністю проведення весняно-польових робіт, посівної під хлібозаготівлі поточного, голодоморного 1947 р. вони почали усвідомлювати загрози ситуації не лише для селян, а й для себе, своїх керівних посад.

У зв'язку з поширенням голоду з метою забезпечення мінімумом їжі хоча б працюючих колгоспників, представники керівництва регіонів зверталися до голови Ради Міністрів УРСР М. Хрушова та секретарів ЦК КП(б)У, найбільше до Д. Коротченка та Л. Кагановича, з проханням надання областям продовольчої допомоги. Кількість таких листів, аргументованих дани-